

Magdiyeva Zamira Yuldashxanovna

Renessanas ta'lim universiteti

Pedagogik ta'lim va psixologiya kafedrası o'qituvchisi:

Email: magdiyeva.zamira@bk.ru



SHARQ OLIMLARI QARASHLARIDA YOSHLARNI NIKOHGA TAYYORLASH MASALASI

Annotatsiya. *Oila – jamiyat tayanchi. Oila mustahkamligi jamiyat taraqqiyotining garovidir. Biroq bugungi kunda ko'p hollarda nikoholdi yoshlarning oilaga tayyor emasligi ajrimlarga sabab bo'lmoqda. Ushbu maqolada ham yoshlarni nikohga, oila qurishga tayyorlash masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, maqolada mazkur masala yuzasidan Sharq olimlarining qarashlari bayon etilgan.*

Аннотация. *Семья - опора общества. Прочность семьи – залог развития общества. Однако сегодня во многих случаях не готовность молодых людей к семье становится причиной разводов. В этой статье также уделено внимание вопросу подготовки молодежи к браку, созданию семьи, в статье изложены взгляды ученых Востока по этому вопросу.*

Annotation. *The family is the backbone of society. The strength of the family is a guarantee of societal development. However, today, in many cases, the unpreparedness of young people for marriage leads to divorces. This article also focuses on the issue of preparing young people for marriage and family creation, and the article outlines the views of Eastern scholars on this issue.*

Tayanch so'zlar: *oila, nikoh, nikohlanuvchi, shaxs tarbiyasi, oilaviy tarbiya, xalq eposi.*

Ключевые слова: *семья, брак, вступающий в брак, воспитание личности, семейное воспитание, народное эпос.*

Key words: *family, marriage, marital partner, personal upbringing, family upbringing, folk epic.*

*Islom dinining
muqaddas
manbalaridan
bo‘lmish Qur’on
va Hadislarda
ham odob-axloq,
ayollarning
turmushdagi o‘rni
va vazifalari, er va
xotin o‘rtasidagi
munosabatlar,
bolalar tarbiyasi,
oila yuritish, nikoh
va muhabbat
masalalariga keng
o‘rin berilgan.*

Kirish. Oila har bir xalq, millat tayanchi hisoblanadi. Nikohlanuvchilarni oila qurishga tarbiyalash o‘zbek xalqi uchun ham qadimiy taybiya usullaridan biri sanaladi. Ayniqsa, Sharq mutaffakirlarining barchasini g‘oyaviy jihatdan birlashtirgan asos shu bo‘lganki, ular shaxs tarbiyasi va kamolotida oilaning, oilaviy tarbiyaning rolini yuqori qo‘yishgan, ayniqsa, shaxsning aqliy va axloqiy kamolotida oilaning o‘rni, ota-ona va yaqin kishilarning yo‘naltiruvchi va tarbiyalovchi vazifalariga alohida e‘tibor berilgan. Sharqning buyuk allomalari hisoblangan Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Mahmud Koshg‘ariy, Kaykovus, Xotam Ibn Toy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Rizouddin Ibn Faxriddin, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Uvaysiy, Nodira, Abdulla Avloniy kabi ko‘plab olim va yozuvchilar bu masalalar yuzasidan o‘zlarining durdona fikrlarini tarixda qoldirib ketganlarki, ular hozirgi zamon fani uchun ham katta ijtimoiy va mafkuraviy ahamiyatga egadir. Ular faqat oiladagina rivojlanishi mumkin bo‘lgan sifatlar: halollik, poklik, mardlik, so‘zamollik, mehribonlik, haqgo‘ylik kabi qator fazilatlarini barcha sifatlardan yuqori qo‘yishlari bilan birga insondagi insoniy munosabatlarda namoyon bo‘ladigan yuksak fazilatlar, avvalo, ota-onadan bolaga o‘tishi va ularning jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta‘siri kabi qimmatli fikrlar va bu boradagi amaliy ko‘rsatmalarni o‘z falsafiy, sotsiologik va psixologik qarashlarida ifodalab berganlar.

Asosiy qism. Ma‘lumki, Islom dinining muqaddas manbalaridan bo‘lmish Qur’on va Hadislarda ham odob-axloq, ayollarning turmushdagi o‘rni va vazifalari, er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar, bolalar tarbiyasi, oila yuritish, nikoh va muhabbat masalalariga keng o‘rin berilgan.

Quyida hadislar to‘plamidan bir necha misollar keltiramiz:

“Tangri nazdida bandalarning eng yaxshisi o‘z ahli-ayoliga foydasi ko‘p tegadigan kishidir” /18-hadis/, “Odamlar ichida xotin kishiga nisbatan haqlirog‘i uning eridir. Erkak kishiga nisbatan odamlarning haqlirog‘i - bu uning onasidir” /34-hadis/;

“Farzandlaringizni izzat-ikrom qilish bilan birga axloq-odobini ham yaxshilangiz” /38-hadis/; “Qachonki er o‘z xotiniga va xotin o‘z eriga qarashsa, Tangri ham ularga rahmat nazari bilan qaraydi, bordiyu kaftini kaftiga qo‘ysa, barmoqlari orasidan gunohlari duv-duv to‘kiladi” /44-hadis/; “Sizlarning har biringiz bamisoli cho‘pondirsizlar va o‘z qo‘l ostingizdagilarga mas’uldirsizlar. Podshoh o‘z fuqarolariga, er o‘z ahli ayoliga, xotin erining uyiga, xodim o‘z xojasi moliga, farzand o‘z otasi mulkiga mas’uldir. Demak, har birlaringiz mas’uldirsizlar”

/116-hadis/; “Hech bir ota o‘z farzandiga xulq-u odobdan buyukroq meros berolmaydi, /136-hadis/ [4, 5].

Islomda er-xotin o‘rtasidagi munosabatning davomiyligini ta’minlash uchun o‘ziga xos qonun-qoidalar joriy qilingan. Bunda oilaviy hayotning asosiy tashkilotchilari va a‘zolari bo‘lmish er va xotinning har biriga o‘ziga xos burch va vazifalar yuklangan, bir-biriga nisbatan haq-huquqlari ham belgilab berilgan. Bu haqda Qur’onning bir qator suralarida oyatlar keltiriladi: “Erkaklar xotinlar ustidan (oila boshlig‘i sifatida doimiy) qoim turuvchilardir. Sababi Alloh ularning ayrimlari (erkaklar)ni ayrimlari (ayollar)dan (ba’zi xususiyatlarda) ortiq qilgani va (erkaklar o‘z oilasiga) o‘z mol-mulkalaridan sarf qilib turishlaridir” (Niso surasi, 34-oyat) [4:390]; “Va yaxshilik ila ularning burchlari muqobilida haqlari ham bordir” (Baqara surasi, 228-oyat) [3:398].

Keltirilgan namunalardan ko‘rinadiki, demak, diniy manbalarda ham oilaning muqaddas ekanligi, erkak va ayollarning oila oldidagi burch va mas’uliyatlari, ota-onaning bola va o‘z navbatida, farzandning ota-onasi oldidagi vazifalari, ernaing xotiniga hurmat va e‘zoi muqaddas qadriyatlar sifatida qaralgan ekan.

Agar xalq eposi va diniy risolalar odamlarda og‘izdan og‘izga, avloddan avlodga ko‘chib saqlanib kelgan bo‘lsa, xalqning eng donishmandlari va olimlari o‘z qimmatli fikrlarini xalq an’alariga tayangan holda o‘z asarlarida yoritib, ularni kelgusi avlodlar uchun qoldirganlar, shunday faylasuf-olimlardan biri **Abu Nasr Forobiy**dir. Uning inson kamoloti, baxti, ta’lim va tarbiyasi, umuman, axloqi, dinga munosabati haqidagi qarashlari umumfalsafiy qarashlar va tushuntirishlardan iborat o‘git bo‘lib, axloq nazariyasini boyitdi. Uning ta’limotlarida keltirilishicha, haqiqiy baxt bir odamning boshqasiga nisbatan g‘ayirliigi, zulmi yo‘qolgandagina bo‘ladi, oila a‘zolarining bir-birlariga samimiy munosabatlari, mehru-oqibatlar esa ana shu oiladagi odamlarning baxtini tashkil qiladi. Bundan tashqari, har bir ota-onaning o‘z farzandlari uchun birlamchi ustoz, yo‘l ko‘rsatuvchi ekanligi va aynan ular bolada ta’lim-tarbiyaga kerakli tayyorgarlik holatini shakllantirish ta’siriga ega ekanligi to‘g‘risidagi xulosalar mutafakkir qarashlarining hozirgi kunlar uchun ham naqadar ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi [1].

O‘rta asrlarning buyuk arbobi, qomusiy olim **Abu Rayhon Beruniy** (973-1048) Forobiy qarashlari ta’sirida qator fanlar bobida o‘z izini qoldirgan donishmanddir. Uning ko‘pgina asarlarida inson odobi va axloqi xususidagi noyob fikrlar o‘z ifodasini topgan, Mutaffakkir o‘zining “Mineralogiya”, “Geodeziya”, “Hindiston”, “O‘tgan avlodlar

Islomda er-xotin o‘rtasidagi munosabatning davomiyligini ta’minlash uchun o‘ziga xos qonun-qoidalar joriy qilingan. Bunda oilaviy hayotning asosiy tashkilotchilari va a‘zolari bo‘lmish er va xotinning har biriga o‘ziga xos burch va vazifalar yuklangan, bir-biriga nisbatan haq-huquqlari ham belgilab berilgan.

**A.R.Beruniy
“ozodalik
va orastalik
oliyjanoblikning
o‘zagi” bo‘lishi
kerakligini
uqtiradi;
“Insonning tashqi
yoqimli qiyofasi
bilan uning
axloqiy qiyofasi
o‘rtasidagi
bog‘liqlik haqida
gapirib, “tishni
yuvib, ko‘z va
qovoqlarni toza
tutish, ularga
surma qo‘yish,
sochni esa zarur
bo‘lganda bo‘yab,
tirnoqlarni
olib turish va
silliqlash” inson
salomatligi va
ruhiy pokligining
asosidir”, – deb
ta’kidlaydi.**

obidalarini” nomli asarlarida inson shaxsi, uning kamoloti, aql-idroki, xalovat va lazzati, sabr-toqat va kamtarlik, go‘zallik va did, poklik va xudbinlik kabi tushunchalarga inson ruhiyatining bilimdoni sifatida ta’rif bergan. U bunday yozadi: “Inson jamiyatda o‘z qarindosh-urug‘lari bilan birlashib olishga majburdir, bundan maqsad bir-birini qo‘llab-quvvatlash hamda har bir kishining ham o‘zini, ham boshqalarini ta’minlash uchun ishlarni bajarishdir” (Mineralogiya, 1966, 10-bet). [1, 24-33]

A.R.Beruniy “ozodalik va orastalik oliyjanoblikning o‘zagi” bo‘lishi kerakligini uqtiradi; “Insonning tashqi yoqimli qiyofasi bilan uning axloqiy qiyofasi o‘rtasidagi bog‘liqlik haqida gapirib, “tishni yuvib, ko‘z va qovoqlarni toza tutish, ularga surma qo‘yish, sochni esa zarur bo‘lganda bo‘yab, tirnoqlarni olib turish va silliqdash” inson salomatligi va ruhiy pokligining asosidir”, – deb ta’kidlaydi. Bu fikrlar hozirgi zamonda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q, chunki oila a‘zolarining, er-xotinning ushbu ko‘rsatmalarga amal qilishi oila totuvligining zaminlaridan biridir.

Axloq-odob egasi bo‘lgan inson, eng avvalo, o‘z yurish-turishi, muomala madaniyatida, hayot kechirishida, oila barqarorligida namuna bo‘lishi kerakligi haqidagi fikrlari olimning oila etikasi bo‘yicha ibratli qarashlaridan namunadir. “Inson o‘z ehtiroslariga hukmron, ularni o‘zgartirishga qodir, o‘z jon va tanini tarbiyalar ekan, salbiy jihatlarni maqtagudek narsalarga aylantirishga, uni ma’naviy shifokorlik bilan davolashga hamda asta-sekin axloq haqidagi kitoblarda ko‘rsatilgan usullar bilan illatlarni bartaraf etishga qodirdir”.

Shunday qilib, Beruniy o‘z ustozlari izidan borib, o‘zining gumanistik umuminsoniy qarashlari bilan oila psixologiyasiga munosib hissasini qo‘shdi. U insonlar o‘rtasida o‘zaro bir-birlarini tushunish, tenglik va boshqaruvda adolatni himoya qilib chiqdi-ki, bu qarashlar bizning davrimizda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q.

Oilaviy munosabatlarning turli tomonlarini yoritir ekan, Ibn Sino, avvalo, bor oila boshlig‘i oldiga qator talablarni qo‘yadi. Oila boshlig‘i, – deb yozadi u, – ham nazariy, ham amaliy jihatdan oilada tarbiya masalalarini mukammal o‘zlashtirmog‘i lozim. Agar oila boshlig‘i tajribasiz bo‘lsa, u o‘z a‘zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi, oxir-oqibat u yaxshi ijobiy natijalarga erisha olmaydi, yomon tarbiya nafaqat ushbu oila, balki qo‘shnilarga, mahalla-kuyga ham yomon ta’sir qilishi mumkin. Oiladagi bola tarbiyasi ota-onaning jamiyatda tutgan mavqeyidan qat’i nazar, ularning birlamchi vazifasidir”, – deb hisoblaydi Ibn Sino. Ota-ona davlat boshlig‘imi, yoki oddiy fuqaromi, bari bir,

u bola tarbiyasi borasida mas'uldir. Davlat boshliqlari, rahbarlar bola tarbiyasi xususida barchaga ibrat bo'lmoqg'i lozim.

Ibn Sinoning bola tarbiyasi, tarbiya psixologiyasi va rahbarlarga qo'ygan ushbu talablari o'sha davrda qanchalik taraqqiyparvar va zarur bo'lsa, bizning bugungi kunimizda ham u o'z kuchini yo'qotgani yo'q.

Uning fikricha, tarbiyachi, ya'ni ota-ona nafaqat so'z bilan, balki amalda ham bola ruhiga ta'sir ko'rsatmog'i lozim" /Ibn Sino. Tadbiri manzil, 44-bet [6].

Ibn Sinoning sevgi-muhabbat va er-xotin munosabatlari borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir, "Eng yuksak sevgi, – deb ta'kidlaydi u, – bu insoniy sevgi bo'lib, bunday sevgi kishini saxovatli qiladi, uni oqko'ngil va jozibali kishiga aylantiradi". Allomaning fikricha, sevgi inson zimmasiga juda katta axloqiy va huquqiy mas'uliyat yuklaydi. U inson baxtining negizi deganda oshiqlik emas, balki oshiq-ma'shuqlikni tushunadi. Oshiq-ma'shuqlik bilan turmush qurish oila mustahkamligining asosi sifatida ta'kidlanadi.

Turmush qurgan er-xotinlar munosabati borasida esa mutafakkir: "Erkak kishi oila boshlig'idir, u oilaning barcha ehtiyojlarini qondirmog'i lozim, chunki bu uning birlamchi vazifasidir", – deb yozadi. Ayol esa erkakning yaxshi, munosib yo'ldoshi, u bola tarbiyasi borasida eng yaxshi voris va yordamchidir. Uning er-xotin munosabatlari xususidagi fikrlari ham o'sha davr uchun o'ta ilg'or va ahamiyatli edi. U o'zining "Oila xo'jaligi" kitobida ayollar axloqan eng maqbul, yuqori sifatlarga ega bo'lmoqlari lozim, deb yozadi, Shu kitobning "Afsofiy bextarin zanxo" /ayollarning yaxshi fazilatlar haqida"/ bo'limida ularning quyidagi fazilatlarini ta'kidlanadi: "Ayol aqlan dono, uyatchan, iboli, iffatli bo'lib, ko'p gapirmasligi lozim: u eriga bo'ysunmog'i, uni sevmog'i, farzandlar tug'ib, doimo halol, pok, to'g'ri so'z, kamtar bo'lishi kerak injiq bo'lmasligi, o'z iffati va obro'sini to'kmasligi lozim; u hech qachon eriga nisbatan dimog'dorlik, viqor hissini ko'rsatmasligi, o'z ishlarini yaxshi, o'z vaqtida bajarib, oilaning moddiy boyliklarini tejankorlik bilan ishlatmog'i lozim; o'z xulq-atvori bilan o'z erining qalbida xadiksirash hissiga o'rin qoldirmasligi kerak" /Ibn Sino. "Tadbiri manzil", 38-bet/.

Xulosa. Bizning fikrimizcha, oila va ayol o'rni xususida Ibn Sino ba'zan bir tomonlilikka yo'l qo'ygandek tuyuladi, chunki bunda asosiy e'tibor va urg'u faqat ayol shaxsiga qaratiladi, lekin bu fikrlarning asosida ayollarning psixologik jihatdan oila muhitini ifodalaydigan kishilar sifatida qarash hozirgi davr uchun ham ahamiyatlidir.

Ibn Sinoning sevgi-muhabbat va er-xotin munosabatlari borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir, "Eng yuksak sevgi, – deb ta'kidlaydi u, – bu insoniy sevgi bo'lib, bunday sevgi kishini saxovatli qiladi, uni oqko'ngil va jozibali kishiga aylantiradi".

Umuman, Ibn Sino ayol kishiga insoniy munosabatda bo‘lib, er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar o‘zaro hurmat va bir-birini tushunishga asoslanmog‘i lozimligini himoya qilib chiqqanligi bu diqqatga sazovor jihatdir.

Ibn Sinoning mehnat tarbiyasi borasidagi fikrlaridan biri, masalan, “Har bir bolani, – deydi u, – “Biror hunarga o‘rgatmoq shart, yosh yigit biror hunarni o‘rgansa, uni hayotda tatbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta‘minlaydigan bo‘lsagina, otasi uni uylantirib qo‘ymog‘i lozim”, – deb hisoblaydi [3]. Demak, allomaning oila qurish uchun zarur ijtimoiy va iqtisodiy yetuklik haqidagi fikrlari biz uchun hozir ham zarurdir. Sababi oila mustahkamligi va baxtli bo‘lishi aynan oila qurganlarning ham ijtimoiy, ham iqtisodiy jihatdan yetukliklariga va ayniqsa, yigitning oila qurishga tayyorgarligiga bog‘liqdir.

Shunday qilib, Ibn Sinoning tabobat, inson tarbiyasi, oilaviy munosabatlar xususidagi fikrlari juda qimmatli bo‘lib, ularni hozirgi zamon yoshlari ongiga yetkazish esa katta ilmiy-pedagogik va ijtimoiy-psixologik ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Musurmonova O. *Oila ma‘naviyati – milliy g‘urur*. – T.: Ma‘naviyat, 1998. – 123 b.
2. Abdullaeva D., Yorqulov R., Atabayeva N. *Oila psixologiyasi*. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2015 – 256 b.
3. Abdurauf Fitrat. *Oila yoki oila boshqarish tartiblari*. – T.: Ma‘naviyat, 2000.
4. Qur‘oni Karim ma‘nolarining tarjima va tafsiri. – T.: Toshkent islom universiteti, 2004.
5. Otajonov M.Y., Nupiddinov X.M. *O‘zbek oilasining etnopsixologik muammolari. /O‘zbek oilasining etnopsixologik muammolari. Pespública ilmiy-amaliy anjumani. Ma‘ruzalar qisqacha bayoni*. – T., 1993. – B. 107-109.
6. Umarov B. *Oilaviy tarbiya saboqlari*. – T.: “Tasvir nashriyot uyi” – 2019. – 52 b.